Promoting Human-Elephant Coexistence in Central Terai of Nepal

Application Id: 45676-C

Rama Lamichhane Mishra

Project Update: 31st March 2026

A. Background

In Nepal, >200 wild elephants are confined to a narrow strip of fragmented Siwalik/Terai forests, divided into four subpopulations. One key subpopulation resides in the central Terai region, spanning Chitwan, Parsa, Bara, and Dhanusha districts. This area is densely populated, and over centuries, forest encroachment and land conversion have reduced elephant habitats and disrupted traditional migration routes. While protected areas like Chitwan and Parsa National Parks offer some safety, elephants require vast territories and often roam beyond these zones, frequently crossing large areas of central Terai.

Outside protected areas, elephants are increasingly vulnerable to human-induced threats, especially conflicts with people. Human-elephant conflict (HEC) is more common in areas outside protected zones, particularly along forest fringes where marginalized communities with limited awareness of elephant behavior live. Many incidents of elephant attacks can be attributed to human actions, which could be avoided through better education and awareness. Research and the Elephant Conservation Action Plan for Nepal (2009–2018 & 2025-2035) emphasize the importance of awareness programs to mitigate such conflicts (DNPWC, 2008). Through past RSG funded initiatives, I have conducted human-elephant coexistence awareness programs in Chitwan, Parsa, Bara, Dhanusha, Sunsari, Saptari and Udaypur districts. These efforts have positive impacts in the communities, reducing human deaths and injuries from elephant attacks. However, recent increases in HEC highlight the need for continued education. This project aims to scale up awareness programs in the central Terai (Chitwan, Parsa, Bara and Dhanusha districts), refreshing local knowledge of elephant behavior and fostering better

human-elephant coexistence. By doing so, we hope to reduce conflicts and promote harmonious living between elephants and local communities.

The project started in May 2025. Most of the activities proposed in the project have been completed and a few (broadcasting radio jingle and showing education video in different programs) are continued. This report provides the summary of activities and some photos of the various activities carried out from the project.

B. Activities summary

SN	Activity	Progress/achievements	Remarks
1	TOT on Human-Elephant Coexistence (HECx) in Bara (Planned for 18 LRPs)	28 locals participated in TOT program in Bara	In Bara each 4 participants were invited from Chitwan and Dhanusha. (Figure 2 a, b, c & d)
2	Refresher HECx TOT in Chitwan (for 18 LRPs)	20 LRPs participated	(Figure 1 a, b & c)
3	Refresher HECx TOT in Bara (for 18 LRPs)	28 LRPs participated	(Figure 5 a, b, c & d)
3	Human-Elephant Co-existence Poster and Brochure	Designed and printed 1000 copies of posters and 2000 copies of brochures, and distributed to ToT participants.	ToT participants shared those educational materials in their communities during their education outreach programs. The poster and brochures are also uploaded in the blog. Poster: https://jungalihatti.blogspot.com/2025/12/poster-human-elephant-coexistence.html Brochure https://jungalihatti.blogspot.com/2026/02/brochure-on-human-elephat-coexistence.html
4	HECx Manual updated and printed 150 copies	HECx manual distributed to ToT participants	
5	Radio Jingles	Radio Jingles were produced in Nepali and	Jingles are uploaded in the blog.

		Maithili, and broadcasted since November 2025	https://jungalihatti.blogspot.com/2026/01/radio-jingles-broadcasting-from.html
6	Human-Elephant Co-existence Education video	18 minutes long educational video was developed and shown in the ToT program. The video is in the form of drama with important messages on elephant's behavior, and actions to reduce human-elephant conflicts.	On 11th January 2026, the video was Officially Premiered during the "2nd National Congress of Zoology" among 100s zoologist of the country. Now this video is publicly available on YouTube channel of Wild Care Nepal (https://youtu.be/lJBQK3lOCRk). The participants during the ToT has greatly admired the video.
7	Education Board on HECx	Education board has developed and installed in Bara, Dhanusha and Chitwan districts.	(Figure 11 & 12)

C. Representative Field photos

Figure 1 (a). Group photo of HECx TOT participants in Madi, Chitwan with the Mayor of Madi Municipality and, representative from Chitwan National Park.

Figure 2 (b). Project Leader Dr. Rama Mishra leading a session during Refresher training at Madi, Chitwan.

Figure 1 (c). A TOT participant sharing her experiences during the refresher TOT session in Madi, Chitwan.

Figure 2 (a). TOT participants in Bara.

Figure 2 (b). Participants engage in outdoor activities to better understand elephants and their behavior during TOT in Bara.

Figure 2 (c). Participants in workshop, in Bara.

Figure 2 (d). Female TOT participants in Bara.

Figure 5 (a). Participants of refresher training in Dhanusha.

Figure 5 (b). Participants enjoying HECx educational video during refresher training in Dhausa.

Figure 5 (c). Participant sharing experience during refresher training session in Dhanusha.

Figure 5 (d). Participants with recent posters published from the project.

a)

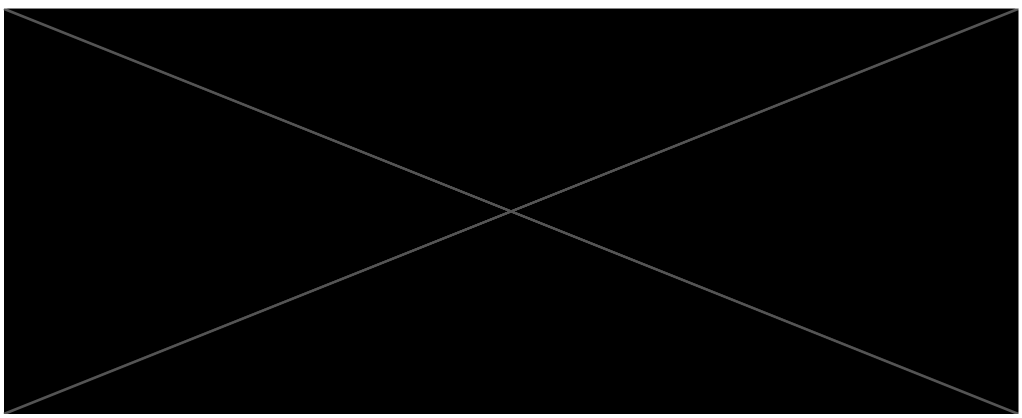

c)

Figure 6 (a, b, c). TOT participants educating community in Dhanusa.

a)

b)

Figure 7 (a,b). A HECx TOT participant conducted training for an army battalion of conservation school in Chitwan National Park.

Figure 8. Women group learning about Human Elephant Co-existence in the community.

Figure 9. Poster developed on Human-Elephant Coexistence from the project.

- हात्ती जुनबेला पनि आफ्ने क्षेत्रमा आउन सक्छ भन्ने ख्याल राख्ने । आफू हात्ती भएको क्षेत्रमा रहेको कुरा नबिर्सने ।
- हात्ती कता छ जानकारी राख्ने । हात्ती आएको थाहा पाउनासाथ सकेसम्म छिटो सुरक्षित स्थानमा बस्ने । अन्न, खेति वा घर भन्दा पहिले ज्यान जोगाउने ।
- आफ्नो गाउँघर नजीक हात्ती आएको थाहा पाए एक्लै नहिड्ने । सकेसम्म रातीमा बाहिर ननिस्कने ।
- हात्ती आएको बेला मदिरा सेवन नगर्ने तथा मदिरा सेवन गरी बाहिर ननिस्कने । जाँड रक्सी लगायत कडा गन्ध आउने खालका खानेकुराहरू घरमा नराख्ने । राख्न परे छोपेर, गन्ध कम हुने गरी राख्ने । यस्ता कडा गन्धले हात्तीलाई आकर्षित गर्दछ ।
- हात्तीहरू खानेकुराको लोभले गाँउ पस्ने गर्छन् । खानेकुरा खाने क्रममा मान्छेलाई आक्रमण गर्न सक्छन् । त्यसैले सुत्ने ठाँउ नजिक खानेकुरा नराख्ने ।
- जंगल र बस्तीको बीचमा हात्तीलाई छेकबार (विद्युतीय तराबार सिउँडी वा बाँसको बार आदि) लगाउने ।
- घर बाहिर बिजुली बत्ती वा आगो बालेर उज्यालो राख्ने ।
- चम्किलो लुगा लगाएर जंगल नजाने । जंगल जाँदा समुहमा जाने, हल्ला नगर्ने, चनाखो रहने । हात्तीको पाइला, दिसा तथा चरेको चिन्हहरू ख्याल गर्ने । हात्ती देखेमा नआत्तिने, सजगताका साथ सुरक्षित स्थानतर्फ लाग्ने ।
- घर नजिक झाडी राखेमा आएको हात्ती देख्न गाहो पर्छ । त्यसैले बाँस, केरा, कटहरजस्ता झाडी हुने रूख घर नजिकै नलगाउने । हात्तीलाई मनपर्ने खानेकुराहरू घर नजीकै नलगाउने ।
- खेतिपातीमा परिवर्तन - हात्तीलाई आकर्षित गर्ने खेतीबाली (धान, मकै, केरा, उखु आदि) को साटो मन नपर्ने बालि (आलु, तेलहन, फलफूल, माछा पालन, मेन्था, जुट, कागती, सुर्ति, पिँडालु आदि) लगाउने ।
- आफू तथा परिवारका सबै सुरक्षित भएपछि मात्र हात्ती लखट्ने । हात्ती लखेट्न पर्दा आफू सुरक्षित रहने, समुहमा मात्रै जाने, एक्लै नजाने ।
- हात्तीको धेरै नजिक नजाने । हात्ती लखेट्दा ठूलो टर्च, आगो को राँको वा अवाज दिने ड्रम र टिन आदि लिने ।
- हात्तीलाई लखेट्दा चारैतिरबाट घेरा नहाल्ने । भाग्ने बाटो नपाएमा हात्ती आत्तिएर मान्छेलाई आक्रमण गर्न सक्छ । सधै हात्तीलाई भाग्ने बाटो छोड्ने ।
- हात्तीको अवस्थाबारे जानकारी राख्ने । आँखा भन्दा तलबाट माद निस्के ननिस्केको ख्याल गर्ने । मातेको बेलामा हात्ती मानिससँग डराउँदैन, आवश्यक सजगता अपनाउने ।
- हात्ती आएको थाहा पाए वरपरका सबैलाई जानकारी दिउँ । हात्तीबाट जोगिने उपायबारे गाउँघरमा छलफल गरौं ।

थप जानकारीको लागि

सम्बन्धित राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष तथा डिभिजन वन कार्यालयहरुमा सम्पर्क गर्नुहोला ।

हात्तीसँग सहअस्तित्व

हात्तीसम्बन्धी जानकारी तथा मानव हात्ती सहअस्तित्वका लागि स्थानीयस्तरमा अवलम्वन गर्नुपर्ने व्यावहारिक उपायहरू

Rufford Small Grants को आर्थिक सहयोगमा
"हात्तीसँग सहयात्रा"
परियोजनाद्वारा प्रकाशित
www.jungalihatti.blogspot.com

WILDCARE www.wildcare.org.np
The Rufford Foundation www.rufford.org @ruffordgrants

परिचय

पाँच टन वजन र करिब ३ मीटर अग्लो शरीर हुने हात्ती जमीनमा पाइने सबैभन्दा ठूलो जीव हो । अफ्रिकी तथा एसियाली गरी हात्तीका दुई प्रजाति रहेका छन् । अफ्रिकी हात्ती अफ्रिकामा करीब ४ लाखको सँख्यामा रहेका छन् भने एसियाली हात्ती नेपाल लगायत एसियाका १३ देशमा करीब ३५-५० हजारको संख्यामा रहेका छन् ।

एसियाली हात्ती | अफ्रिकी हात्ती

पछिल्लो समयमा वासस्थान विनाश, चोरीशिकार तथा मान्छेसँगको द्वन्द्वका कारणले हात्तीको संख्या तिब्र दरले घटिरहेकाले हात्ती ठूलो संकटमा परेका छन् । नेपालका तराई तथा चुरेक्षेत्रमा पुर्व मेची देखि पश्चिम महाकालीसम्म नै हात्तीहरू परापूर्वकालदेखि विचरण गर्ने गरेको पाइन्छ । हाल नेपालमा करिब २०० जंगली हात्तीहरू छुट्टाछुट्टै चारवटा झुण्ड १) कोशी देखि झापासम्म (७-१५), २) चितवन देखि सर्लाहिसम्म (४०-६०), ३) बर्दिया (८०-१२०) अनि ४) शुक्लाफाँटा (१०-१५) मा रहेका छन् ।

शारीरिक बनौट तथा आनिबानि

हात्ती भन्ने बित्तिकै भीमकाय शरीर, ठूला कान, साना आँखा, बहुउपोगी सूँड र बाहिर निस्केका दाहा भएको जनावरको चित्र हाम्रो दिमागमा आउँछ । हात्तीको सूँड विशेष अंग हो जो सास फेर्ने, टाढाको गन्ध सुँघ्ने, पानी पिउने, खानेकुरा समेटेर मुखमा हाल्ने आदि कामका लागि प्रयोग हुन्छ । यो जति संवेदनशील हुन्छ, त्यति नै बलियो पनि हुन्छ । यसले भूँईबाट सानो भन्दा सानो चिज (जस्तै सिक्का) देखि ठुला-ठुला काठ तथा गह्रौ वस्तु पनि उठाउन सक्छ । प्रायः भाले हात्तीका बाहिर निस्केका लामा दुईवटा दाह्रा हुन्छन् भने पोथीको दाह्रा अलिकति मात्र बाहिर निस्केको हुन्छ ।

हात्तीको औसत आयु ६०-८० वर्ष हुन्छ । पोथी ८-१० वर्षको हुँदा पहिलो गर्भाधारण योग्य हुन्छ भने भाले १५ वर्षको हुँदा प्रजनन् योग्य हुन्छ । हात्तीको देख्ने शक्ति मध्यम हुन्छ तर सुन्ने र सुँघ्ने शक्ति अत्यन्तै राम्रो हुन्छ । एकआपसमा संचारका लागि तथा समुहको सुरक्षाको लागि हात्तीले विभिन्न खाले आवाजहरू निकाल्छन् । जोडले निकालेको आवाजले विरोध जनाउँदछ भने सानो तथा दबेको स्वरले खुसी जनाउँछ । त्यस्तै सुँडलाई फड्कारेर वा जमीनमा बजारेर निकाल्ने आवाजले डर जनाउँछ ।

हात्ती समुहमा बस्ने प्राणी हो । सामान्यतया एउटा समुहमा मत्ता (भाले), ढोई (पोथि) तथा छावा (बच्चा) हरू गरी १०-१५ हात्ती हुन्छन् जसको नेतृत्व एउटा पोथि हात्तीले गरेको हुन्छ । कतिपय अवस्थामा मत्ताहात्तीहरू एक्लै पनि हिड्ने गरेको भेटिन्छ ।

हात्ती शाकाहारी जनावर हुन् । ठूलो शरीर र पाचनशक्ति कमजोर हुने हुनाले यिनीहरूलाई नियमित रूपमा खाइरहनु पर्दछ जसका लागि करिब ७०-८०% समय खर्चिन्छन् । त्यसैले हात्तीलाई बासस्थानको लागि ठूलो क्षेत्र आवश्यक पर्दछ । खाना, पानी आदिको अवस्था, मौसम हेरी यिनिहरू नियमित रूपमा एक ठाँउबाट अर्को ठाँउमा बसाई सराई गर्दछन् । यसरी बसाइँ सराई गर्न यिनीहरूले प्रायः एउटै बाटो प्रयोग गरेको पाइन्छ । कतिपय यस्ता बाटाहरूको विनाशका कारण हात्तीको परम्परागत विचरण प्रकृयामा असर परेको तथा मान्छेसँग द्वन्द्वमा पर्ने गरेको पनि देखिन्छ ।

कानुनी प्रावधान

हात्ती राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय कानुनद्वारा संरक्षित जनावर हो । CITES को अनुसूची-१ मा सूचीकृत भएकाले जङ्गली हात्ती तथा यसको अङ्गहरूको अन्तराष्ट्रिय व्यापारमा पूर्ण रोक लगाएको छ । त्यस्तै नेपालमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को धारा २६ (१) अनुसार गैरकानुनी तरिकाले जंगली हात्तीलाई मार्ने, घाइते बनाउने तथा ओखेटोपहार राख्ने, खरिद गर्ने वा बिक्री गर्ने व्यक्तिलाई पचास हजार रूपैयाँदेखि एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा पाँच वर्षदेखि पन्ध्र वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय को व्यवस्था गरेको छ । हात्तीले आक्रमण गरी घाईते वा मृत्यु भएमा, घर गोठ भत्काएमा, भण्डार गरेको अन्न खाएमा वा बालिनालि नोक्सान गरेमा राहत निर्देशिका २०६९ र त्यसको तेस्रो संसोधन २०७५ अनुसार राहतको समेत व्यवस्था गरेको छ ।

हातीले गर्ने क्षति र कारणहरु

हात्तीहरू जंगलबाट खेतवारी र गाउँमा निस्केर खेतिवाली वा संग्रहित अन्न खाईदिने, घर गोठ भत्काउने, घाइते बनाउने वा मार्ने क्रम केही दशकयता वृद्धि हुँदै गएको छ । कहिलेकाही गाउँलेहरूले पनि हात्तीलाई घाइते पार्ने वा मार्ने समेत गरेको पाइन्छ । प्रायःजसो यस्ता घटना हात्तीले परापूर्वकालदेखि विचरण गर्ने गरेका वनक्षेत्र विनाश गरी बसालिएका बस्तीहरूमा बढी हुने गरेका छन् । जंगलमा आहाराको मात्रा कमी हुने मौसममा हात्तीलाई मनपर्ने खालका खेतिबालि जंगल नजिक रोपिएको स्थानहरूमा पनि हात्तीले क्षति गरेको भेटिन्छ । कहिलेकाहिँ एउटा जंगलबाट अर्को जंगलमा जाँदा बीचमा पर्ने बस्तीमा पनि हात्तीले केही नोक्सानी गर्ने गर्छन् । त्यसैले हात्तीले क्षति गर्नुमा हात्तीप्रतिको हाम्रो व्यवहार तथा क्रियाकलाप पनि कारक छ भन्ने स्वीकार गर्न जरूरी छ ।

हातीसँग सहअस्तित्व कसरी ?

लोपोन्मूख तथा महत्वपूर्ण जनावर भएकाले हात्तीको संरक्षण राष्ट्रिय प्राथमिकतामा परेको छ । हात्तीबाट जीउधनको क्षति हुन नदिनु पनि हात्ती संरक्षणकै अर्को पाटो हो । हात्ती एक शान्तिप्रिय जनावर हो । स्वभावैले यिनीहरू मानिसदेखि टाढै बस्न रूचाउँछन् । पूर्ण साकाहारी भएकाले आहाराको लागि मान्छे तथा अन्य जनावर मार्ने आवश्यकता देखिँदैन । तर पनि हात्तीहरू किन बस्तिमा आउँछन् र क्षति गर्छन् ? हात्तीबाट हुनसक्ने हानीबाट जोगिन के गर्नुपर्छ ? यस्ता विषयहरूमा हामी सबै सचेत हुनु जरूरी छ । जंगल छेउ बस्ने बासिन्दाहरूले हात्तीसँग मिलेर बाँच्ने कला सिक्न सकेमा दुवै प्राणी मिलेर बस्न सकिन्छ । हात्तीसँग सहअस्तित्वका लागि निम्न अनुसारका सतर्कताहरू अपनाउनु पर्छ ।

Figure 10. Brochure developed on HECx from the project.

Figure 11. Informational hoarding board on human-elephant coexistence installed at Kerunga Buffer Zone User Committee, Chitwan.

Figure 12. Informational hoarding board on human-elephant coexistence installed at Bhatighari Community Forest, Dhanusha.

Figure 13. Project leader Dr. Rama Mishra giving interview regarding project and human-elephant coexistence for a radio program at Radio Patalganga, Bara.

Figure 14. Project leader Dr. Rama explained about the educational video on human-elephant coexistence before its premiering at National Zoological Congress, 2026.